

3. Лист А.Кашенка П.Стебницькому // Відділ рукописів Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського / Ф.ІІІ, № 52338.
4. Лист А.Кашенка В.Степаненку // Відділ рукописів Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського / Ф.205, № 13.
5. Грушевський М. [Рецензія на твори А. Кашенка “Оповідання про славне Військо Запорозьке низове” й “Великий Луг Запорозький”] / Михайло Грушевський // Україна. – 1924. – Кн. 4. – С. 163–165.
6. Дорошенко Д. [Рецензія на працю А.Кашенка “Великий Луг Запорозький”] / Дмитро Дорошенко // Книгар. – 1917. – Ч. 3. – Листопад. – С. 141–142.
7. Епістолярна спадщина академіка Д. Яворницького. Випуск І. : Листи вчених до Д.Яворницького / С. Абросимова, А. Перкова та ін. – Дніпропетровськ : Гамалія, 1997. – 888 с.
8. Кашенко А. Мандрівка на Дніпрові Пороги. Оповідання для дітей з малюнками. Вид. 2-е / Адріан Кашенко. – Катеринослав, 1917. – 40 с.
9. Кашенко А. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове: Оповідання / Упоряд. М. Шудря / Адріан Кашенко. – Дніпропетровськ : Січ, 1991. – 494 с.
10. Русова С. [Рецензія на оповідання А.Кашенка “Мандрівка на Дніпрові Пороги”] / Софія Русова // Книгар. – 1917. – Ч. 1. – Вересень. – С. 30.
11. Слабошпицький М. З голосу нашої Клію: (Події і люди української історії) / Михайло Слабошпицький. – К. : Фірма “Довіра”, 1993. – 255 с.
12. Федорів Р. Історична романістика та національна свідомість / Роман Федорів // Дзвін. – 1996. – № 10-12. – С. 109-113.
13. Шевчук В. Дорога в тисячу років: Роздуми, статті, есе / Валерій Шевчук. – К., 1990. – С. 329.
14. Юноша В. Белетрист-романтик (З приводу 60 літ народження і 35 літ літературної праці Адріяна Кашенка) / Володимир Юноша // Книгар. – 1918. – Ч. 16. – Грудень. – С. 942-948.

УДК 821.161.2 Чемерис – 31.091

ПОСТАТЬ ГЕТЬМАНА ПЕТРА ДОРОШЕНКА В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ В. ЧЕМЕРИСА «БЕЗ ПРАВА ПОВЕРНЕННЯ»

Король Л.П., аспірант

Запорізький національний університет

Стаття присвячена художньому осмисленню постаті гетьмана Петра Дорошенка в історичному романі В. Чемериса “Без права повернення”. Розглядаються доміанти стилю письменника, особливості авторської реалізації історичної постаті та художнього образу-характеру Петра Дорошенка в призмі психологічної інтерпретації та джерел інтертекстуальності характеру головного героя.

Ключові слова: Петро Дорошенко, особистість, історична постать, художній образ, історичний роман, інтертекстуальність, психологізм.

КОРОЛЬ Л. П. ЛИЧНОСТЬ ГЕТЬМАНА ПЕТРА ДОРОШЕНКО В ИСТОРИЧЕСКОМ РОМАНЕ В. ЧЕМЕРИСА “БЕЗ ПРАВА ВОЗВРАТА” / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья посвящена художественному осмыслению личности гетьмана Петра Дорошенка в историческом романе В. Чемериса “Без права возврата”. Рассматриваются доминанты стиля писателя, особенности авторской реализации исторической личности и художественного образа-характера Петра Дорошенка в призме психологической интерпретации и источников интертекстуальности характера главного героя.

Ключевые слова: Петро Дорошенко, историческая личность, художественный образ, исторический роман, интертекстуальность, психологизм.

KOROL L.P. THE PERSONALITY OF HETMAN PETRO DOROSHENKO IN THE HISTORICAL NOVEL OF V. CHEMEERYS “WITH NO RIGHT TO RETURN” / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article deals with the artistic literary comprehension of the personality of Hetman Petro Doroshenko in the historical novel by V. Chemerys “With No Right to Return”. The author considers the dominants of the writer’s style, peculiarities

of the author's realization of the historical personality and the literary image-character of Petro Doroshenko in the prism of psychological interpretation and the sources of intertextuality of the main character's nature.

Key words: Petro Doroshenko, historical personality, literary image, historical novel, intertextuality, psychological insight.

У центрі художнього дискурсу зазвичай перебувають найбільш драматичні моменти історії, що відтворюються літературою в найрізноманітніших формах. Спочатку виникає інтерес до яскравих, вершинних моментів історії, потім відбуваються спроби художнього втілення історичних законів, і, як підсумок, настає черга психологічного аналізу характерів та філософських закономірностей історичних реалій. Проблема художнього освоєння аспектів національної історії в літературі може бути формалізована та розглянута на дуже широкому матеріалі. Таким матеріалом є тексти історичних жанрів. Він дає змогу простежити рівень літературного розвитку того чи іншого періоду, з'ясувати ті естетичні й світоглядні принципи, що затверджуються і активно втілюються в художній літературі.

Історичні твори завжди приваблюють читача масштабністю зображуваних подій, складністю побудови сюжету та хронотопу. Історичний роман – це твір, який побудований на історичному сюжеті й відтворює в художній формі якусь епоху, певний період минувшини. В історичному романі історична правда поєднується з правдою художньою, історичний факт – із художнім вимислом, справжні історичні особи – з особами вигаданими, вимисел уміщений у межі зображуваної епохи [13, с. 596].

“Мов орел той неприборканий, без крил та без волі...” – так писав Т.Г. Шевченко про Петра Дорошенка. Таких імен історія не забуває, а увінчує вічною славою та пам'яттю... З-поміж цих імен – гетьман Петро Дорошенко, одна з найяскравіших і водночас найтрагічніших постатей серед політичних діячів України XVII ст. Йому довелося пережити і найбільший тріумф, а саме домогтися об'єднання козацької України і проголошення себе її гетьманом, повагу й визнання з боку народу і цілковитий крах результатів багаторічних політичних зусиль, прокляття селян, міщан і козаків Правобережжя; пройти через принизливість капітуляції та ув'язнення; долучитися до життя бюрократичної верхівки Росії (виконуючи обов'язки В'ятського воеводи), побути типовим російським поміщиком і померти далеко від рідної Батьківщини, яку любив.

Відомий учений Микола Костомаров характеризував його як “видатну людину”, щиро віддану й незмінно вірну “ідеї незалежності й самобутності своєї Батьківщини”, палкого продовжувача справи Богдана Хмельницького. Таку ж високу позитивну оцінку діяльності гетьмана дав історик Михайло Грушевський, вважаючи, що “був чоловік великого духа, душею і тілом відданий визволенню України; приймаючи булаву з рук ханських, він вертався до старої гадки Хмельницького – поставити Україну в нейтральне становище між Москвою, Польщею і Туреччиною і запевнити їй повну свободу і автономію” [20, с. 212].

В українській історії є такі особистості, які не уявляли свого життя без рідної землі й так чи інакше пов'язували свою діяльність із Україною. З-поміж них – український гетьман Петро Дорошенко – полководець, політичний діяч. Без будь-якого перебільшення можна твердити, що історичний роман “Без права на повернення” є інтелектуальним мистецьким продуктом творчої лабораторії В. Чемериса.

Коло праць, присвячених вивченню української історичної романістики, щороку розширюється: до знаних та авторитетних монографій А. Гуляка, В. Дончика, М. Ільницького, Б. Мельничука, Є. Нахліка, М. Сиротюка, В. Чумака, додалися дослідження С. Андрусів, Н. Бернадської, О. Єременко, Д. Пешорди, З. Шевчук, Н. Янкової та ін. Водночас розширилося коло методологічних розвідок, які дають змогу переосмислити розвиток української історичної романістики в нових вимірах та з погляду нових підходів у літературознавстві. Ці та інші праці є методологічним підґрунтям статті.

Творчість В. Чемериса стала об'єктом вивчення в працях Т. Антоненко, В. Кирилюка, С. Мартинової, Л. Романчук, Л. Ромашенко, В. Савченко, С. Сіверської, В. Чепіги, Д. Янка ін., але поза увагою дослідників опинився історичний роман В. Чемериса “Без права повернення”.

Мета пропонованої статті полягає у виявленні оригінальності художнього втілення постаті гетьмана Петра Дорошенка в історичному романі В. Чемериса “Без права повернення”. Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань: опрацювання особливостей психологічної інтерпретації образу Петра Дорошенка, виявлення значення поетизації настроїв та еволюції характеру головного героя. На матеріалі історичного роману “Без права повернення” визначити джерела інтертекстуальних конструкцій та їхні структурні функції.

В. Чемерис міцно закріпився на позиціях талановитого письменника історичної прози, активного громадського діяча. До поля його літературних зацікавлень потрапляють люди різного соціального статусу і сфер діяльності: письменники, імператори, полководці, гетьмани, козаки, політики, державні діячі, філософи та ін. З-поміж визначних постатей, які стали об'єктами його літературно-художніх досліджень, – Октавіан Август, Вергілій, Горацій, Дмитро Гуня, Петро Дорошенко, Олександр Македонський, Карл Густав Маннергейм, Публій Овідій Назон, Яків Острияниця, Павлюк, Іван Сулима, Богдан Хмельницький, Цицерон.

В. Чемерис – автор восьми історичних романів. Серед них – “Ольвія” (Всеукраїнська літературна Аркадієвська премія 2009), “Скандал в імператорському сімействі”, “Смерть Атея” (літературна премія імені Д. Яворницького), “Епірська відьма, або Олімпіада – цариця Македонська”, “Марина – цариця Московська”. За романи з історії України “Фортеця на Борисфені” та “Ордер на любов” автору присуджена Міжнародна премія Українського козацтва “Лицарське перо”, 2008 р. У 2009 р. присуджена літературна премія імені Івана Мазепи за історичний роман про гетьмана Петра Дорошенка “Без права повернення”.

Історичний роман Валентина Чемериса “Без права повернення”, написаний у 2002 р., про українського гетьмана Петра Дорофійовича Дорошенка, який жив у XVII ст. та певний час служив Російській імперії, палко любив батьківщину і заради неї кинув виклик імперії. Створюючи образ-характер, В. Чемерис художньо доводить, що рішучі, відважні вчинки головного героя збігаються з непохитністю, незламністю козацької вдачі. Живої художньої плоти надають образу обізнаність Дорошенка з тим, що в прагненні турецького союзництва його не підтримують запорожці, активне переживання нерозв’язаних суперечностей, трагічного становища країни, яке називають Руїною, загальний приклад самозречення.

Специфіка історичної романістики спрямована на творення художніх моделей історичних осіб, їхніх індивідуальних і типових рис, внутрішнього світу людей у його розмаїтті, на інтерпретацію національного характеру як “сукупності психологічно-ментальних та поведінкових ознак, особливостей, притаманних певній етнонаціональній спільноті” [19, с. 414].

Творчість В. Чемериса відкриває перед дослідниками сьогодення широкі інтерпретаційні можливості. Аналіз історичного роману В. Чемериса “Без права повернення” переконує, що для його поетики характерні романтизація героїчної епохи, стриманість, уникнення сентиментальності, показ героїчного як буденного, виявлення авторського ставлення до подій і поведінки героїв, глибокий психологізм.

Питання психологізму ґрунтовно досліджується науковцями, зокрема Л. Виготським, Л. Гінзбург, Н. Зборовською, М. Кодаком, В. Макаровим та ін. Психологізм – це “оглиблене відображення психічних, душевних переживань людини в мистецтві” [7, с. 236]. Спроектуювши художню фантазію в площину психологізму, В. Чемерис змодлював динамічний, яскраво індивідуальний характер персонажа з реального життя. На світовідчутті письменника позначилася складна і суперечлива епоха, у якій виборювалася українська державність. У силовому полі романтизму В. Чемериса функціонують ідеалізований образ духовної України-держави та романтичний тип героя-борця, пророка. Маркерами романтичного письма поета можна вважати апологетизацію діяльної особистості, активне культивування історизму, естетизацію чину, динамічну напругу текстів, її високоемоційне звучання.

Історичний роман “Без права повернення” є поліаспектним, багатограним літературним твором, має яскраво виражену інтертекстуальну матрицю. П. Білоус зазначає, що “інтертекстуальність тлумачиться у вузькому (організація тексту, його формальна і семантична структура) і широкому (запозичення тем, мотивів, образів, родово-жанрових моделей, історичних форм творчості) значеннях. Вузьке значення стосується безпосередньо структури тексту, широке – літературного загалом” [3, с. 136]. Аналіз інтертекстуальних засад художнього твору передбачає комплексний підхід, що синтезує літературознавчий, філософсько-естетичний, культурологічний аспекти. Як відомо, “інтертекстуальність репрезентує зв’язок одного тексту з іншим, що виявляється в межах цього ж тексту, тобто ключовою проблемою інтертекстуальності постає проблема “тексту в тексті”, увага концентрується на специфіці внутрішньотекстових зв’язків” [17, с. 95]. Інтертекстуальність передбачає “своєрідний спосіб читання” (М. Ріффатер), у результаті якого щоразу постає нова метатекстова художня конструкція. Це залежить від духовно-ціннісних, морально-етичних орієнтирів, а також інтелектуального рівня, культурно-історичних кодів читача та автора тексту, які часто не збігаються. Тут уповні слушною є заувага У. Еко: “Індивідуальні нахили адресата художнього твору спрацьовують як „кодоперемикачі”: особистий досвід, знання, культура кожного читача ніколи не відповідають досвідові, знанням і культурі письменника, а отже, їхні коди будуть різними” [9, с. 11]. Але це не означає, що код сприйняття літературного твору читачем неправильний; у кожного реципієнта він інший, відмінний від авторського розуміння свого тексту. О. Потебня щодо цього зазначав: “Заслуга митця не в тому мінімізмі змісту, який думався йому при створенні, а в певній гнучкості образу, у силі внутрішньої форми збуджувати найрізноманітніший зміст” [14, с. 49].

Наше прочитання історичного роману “Без права повернення” В. Чемериса спрямоване на виявлення інтертекстуальних засад твору з позиції читача, який у процесі рецепції перетворюється на особливу метатекстову конструкцію. Аналізований історичний роман наповнений різноманітним філософським сенсентами, цитатами, прислів’ями і приказками. До інтертекстуальних елементів цього твору відносимо також вставні історії, філософські притчі, посилання на міф. У романі наявні “вставки” поетичних рядків, елементи листування, розповіді та спогади, фрагменти з народних пісень, що засвідчують оригінальну формально-технічну організацію твору.

Інтертекстуальність у романі відіграє важливу імагологічну роль – наявність “художніх образів і образних систем у їх найрізноманітніших відношеннях та виявах” [14, с. 223]. Уже в іменах персонажів закладені

міжтекстові паралелі, що є ключовими в розумінні глибинної сутності героїв і мають виразні семантичні плани.

На думку С. Білокінь, “інтертекстуальність, як і концептуальність, наявність героя-ідеї, своєрідної авторської картини світу, специфічного хронотопу, постає однією з жанрових ознак інтелектуальної прози” [2, с. 113]. Осягнути широчінь проблематики, глибину філософського змісту твору, розкодувати численні дискурси спроможний лише підготовлений, ерудований, естетично сформований читач, здатний на діалог із текстом.

На нашу думку, творчість В. Чемериса має ознаки інтертекстуальності, що є самобутньою рисою ідіостилу письменника, що найповніше простежується в його історичній прозі, межуючи з інтермедіальністю. Романистика В. Чемериса різна за жанровим визначенням, ідейним спрямуванням, змістовим наповненням, формальними критеріями, композицією, однак інтертекстуальність є внутрішньотекстовою константою, що розкриває художню дійсність. Найпоширенішим видом наявності “тексту в тексті” є власне інтертекстуальність (Ж. Женет), що передбачає введення до структури твору цитат, алюзій, центонів, ремінісценцій тощо.

У романі “Без права повернення” найпоширенішими інтертекстуальними елементами є цитати письменників, істориків, філософські сентенції. Вислови відомих людей уведені автором для підтвердження чи заперечення певної думки, частково для створення ефекту колажності, для підсилення чи умотивування певної інформації: “Были бы мы живы: будем когда-нибудь и веселы” [20, с. 219]. Думки відомих людей є важливим засобом організації художнього простору. М. Гловінський зауважує: “Інтертекстуальне посилання – це завжди навмисне посилання, тобто запроваджене свідомо (хоча ступінь цього усвідомлення може бути різним), адресоване до читача, який повинен відчувати, що з тих чи інших причин автор говорить у даному фрагменті свого твору чужими словами” [7, с. 294]. Отже, функція цитати як одного з провідних інтертекстуальних засобів не зводиться виключно до відтворення чужої думки, вона – єдина ланка свідомості автора, читача і героя.

Аналогічну роль у романі “Без права повернення” виконують і філософські сентенції, які організують авторську думку, посилюючи семантику висловленого, увиразнюючи філософське звучання твору, ідебільшого характеризуються причинно-наслідковою спрямованістю та мають дещо моралізаторський відтінок, виконуючи роль підсумку, наголошуючи на змісті оповіді. Окрім цитат відомих людей і трансформованих філософських сентенцій, у творі наявні близькі до сентенцій висловлювання головного героя. Вони сприяють художньому розгортанню життєвої філософії персонажа, містять інформацію про характер, світогляд, орієнтири і цінності Петра Дорошенка, є одним із базових елементів для аналізу психотипу головного героя. Він говорить: “Людина, як я мислю, не для того створена Господом і живе, щоб тільки їсти, пити. Щось ще має бути. Більше. Значніше. Зрештою, в людини має бути те, що їй Бог заповів. І як людина заповідане Богом здійснить, значить, вона не даром жила і може спокійно йти з цього світу. ... За життя треба розплачуватися, як і за все в цьому світі...” [20, с. 206] тощо.

Отже, інтертекстуальну насиченість історичного роману “Без права повернення” В. Чемериса формують і елементи паратекстуальних відношень, які проявляються на рівні цитування в назві частин твору. Скажімо, назва повісті (частини) першої “Москва-камен”, назва другої повісті (частини) “за Москвою-рікою. “Солодка Гапочка, або остання любов гетьмана”, назва третьої повісті (частини) “Вольний невольник або Москва – Ярополче. І сто тридцять років тому. І через триста літ” відтворює заяву в автобіографії Петра Дорошенка, задалегідь налаштовує на посилення авторської уваги до біографічного елемента. Ці інтертекстуальні деталі є ключем до розуміння конкретних епізодів історичного роману, на яких автор акцентує з-поміж основного змісту. Особливі паратекстуальні зв'язки виявляються й у відношенні тексту роману до епіграфів окремих розділів. Варто наголосити, що епіграф як один із елементів інтертекстуальності, конденсуючи певний тип інформації, на якій акцентує увагу автор твору, повноцінно розкриває свій зміст лише в процесі взаємодії з авторським текстом, налаштовуючи на діалогічність читача з епіграфом, епіграфа з текстом, автора з епіграфом. Важливою прикметою, що вирізняє епіграфи в аналізованому романі, є їхні першоджерела: частина епіграфів відображають ставлення Лесі Українки до тодішньої Росії: „Місто взяте, цар в полоні. Що за славна перемога!” [20, с. 4]; “...Различные виды употребления у них казни суть: повешение, обезглавливание, умерщвление ударом в голову, утопление, погружение зимою под лед, сажание на кол и т. п. По большей части преступников, приговоренных к смерти летом, не казнят до зимы: тогда убивают их ударом в голову и пускают под лед...” (Джилль Флетчер. “О государстве Русском”) [20, с. 4]; “При попытке к бегству – догнать и уничтожить на месте!” (Из „Дневальных записок приказа Тайных дел”) [20, с. 4] розкривають контекстуальну парадигму роману В. Чемериса. Саме вибір епіграфів, на нашу думку, свідчить про високий рівень духовності, інтелекту, освіченості й ерудованості автора твору.

Вищезазначені інтертекстуальні конструкції доцільно потрактовувати як видимі, легко вловимі одиниці тексту, що без особливих проблем зчитуються з контексту твору. Існує ще й “анонімне, невловиме

цитування” (Ю. Ковалів), що вимагає “особливої культурної компетенції, як те передбачає постмодерністська паралітература, в якій матеріал більше не цитують, але вводять у субстанцію тексту з відкритою, переважно карнавальною структурою мови” [11, с. 403]. Така інтертекстуальність передбачає наявність певної літературознавчої підготовки, високого рівня обізнаності з різного роду мистецькими творами, а також освіченості автора та реципієнта. Зазвичай невловима присутність „тексту в тексті” по-особливому взаємодіє з авторським текстом, із іншими цитатами, вступає в полідіалогічність із загальним контекстом, витворюючи різні мистецькі коди.

На інтертекстуальність історичного роману В. Чемериса “Без права повернення” вказує введений образ вовка, що формує багаторівневу наративну структуру твору. Цей образ, наче характер людський, “А ти, чоловіче, вовком не хочеш стати? Переходь до нас у зграю, у нас, вовків, життя веселе – все на ногах та на ногах. Лісами, степами та ярами на Україну махнемо, га?..” [20, с. 159], – інтуїтивно бачив Петро Дорошенко у погляді вовка. Ймовірно, цей образ уведений до тексту з метою наголосити на значущих, доленосних подіях із життя персонажа. Ці епізоди з життя Петра Дорошенка варто трактувати як відносно самостійні за темою та сюжетом розповіді, що увиразнюють авторську концепцію героя, не вповні означену впродовж основної оповіді.

Сучасне літературознавство трактує новелу, повість, роман як відкриті текстові структури, що передбачають різноманітні жанрові дифузії, формуючи архітекстуальні відношення. Вставні цитати з наукових історичних досліджень – важливі елементи внутрішньотекстової композиції роману, засіб формування часопросторового континууму. Окрім вставних історій, у романі є вставні біографічні історії, які увиразнюють, збагачують її жанрове утворення, однак не порушують цілісність твору. “Він і роду був зело прекрасного. Народився в Чигирині року 1627-го. Як пишуть історики, “його родина мала глибокі корені вірного служіння Україні” (В. Степанков). Його дідом був соратник славетного Петра Сагайдачного гетьман Михайло Дорошенко, який доклав і своєї невсипущої праці у створення полково-сотенного територіального устрою козацької України, якого так шанували козаки (це про нього співали і співають в Україні “Ой, на горі та женці жнуть, а попід горою, яром-долиною козаки йдуть...” та про те, що Дорошенко веде своє військо хорошенько” [20, с. 24]. Зазначені інтертекстуальні елементи, вказуючи на архітекстуальність роману В. Чемериса, розширюють інтертекстуальні межі твору – полідіалогічного літературного явища, а використанням автором народних пісень формує множинність інтертекстуальних зв'язків.

В. Чемерис так трактує пісню в романі “Без права повернення”: “...Гей козаки, якщо ви ще не перевелися в Україні, гей, братове – лицарство, гей, молодецтво! Гей, панове товариство, дивіться, вночі на місяць, на сонце своє козацьке, дивіться, і ви неодмінно очима зустрінетесь з очима гетьмана Петра Дорошенка, того гетьмана, який все ще веде – і завжди водитиме попереду – військо своє хорошенько... Хоч над ним, над його шиєю – за його власним зізнанням, – чотири шаблі постійно висять: султанова, ханська, королівська і московська. Та й що з того, що він без права повернення? І що з того, що царський указ – на випадок втечі на Україну – знищити на місці, – кажуть, все ще залишається в силі? Бо хто його тепер знищить, як Петро Дорошенко вже віками не знає смерті. І знати її ніколи не буде. То як же можна вбити безсмертного?” [20, с. 217–218].

Історичні вагомі думки-позиції про діяльність Петра Дорошенка покликані активізувати увагу реципієнта, увиразнити ідею твору, сприяти жанровим дифузій текст, не порушуючи основної наративної стратегії твору. Історик В. Антонович у біографії гетьмана (“Історическіе деятели Юго-Западной Россіи”, що вийшла 1885 р.) писав: “Незважаючи на помилки і неуспіх, Дорошенко серед сучасних йому козацьких провідників є відрадною появою: не дрібний егоїзм, не бажання наживи або особистих користей керували цим гетьманом: він щиро дбав про добро батьківщини, серед найтяжчих обставин, з неймовірною енергією й завзяттям бореться за нього і падає з гідністю та свідомістю виконаного обов'язку” [20, с. 211]. В. Антонович зазначає, що Петро Дорошенко серед гетьманів після Б. Хмельницького був, “безперечно, найталановитішим, найрозумнішим, справжнім патріотом, котрий дбав про долю свого народу” [20, с. 211]. Ф. Уманець пише, що гетьман був “громадянин, цілою душею відданий інтересам батьківщини, талановитий вояк, зручний дипломат. Всі цінили у ньому непохитну вірність національній ідеї” [20, с. 211].

Усвідомлюючи відсутність у тогочасному суспільстві ідеалу сильної, вольової особистості, яка внутрішньо була б незалежною та цілеспрямованою, письменник змодельовав історичну постать Петра Дорошенка, готового на самопожертву, страждання і самотність в ім'я вищого покликання. В. Чемерис інтерпретував боротьбу урядових кіл Росії проти спроб українського гетьмана здобути хоча б автономну форму державності, намагання Петра Дорошенка об'єднати розділену Україну, на реалізацію монолітного єднання сподвижників навколо ідеї творення самостійної України. Автор зазначає, що Петро Дорошенко мав соратників бойових, полковників і старшин, товаришів військових і не військових, дорошенківців славних: “Тиміш Носач, Григорій Гамалія, Прокіп Бережецький, Павло Апостол, Яків Лизогуб, Михайло Зеленський, Ярема Петрановський, Іван Креховецький, Михайло Вуяхевич, Остап Гоголь, Павло Яненко-Хмельницький, Іван Васильківський, Григорій Білогруд, Іван Мазепа, Федір Мовчан, Прокіп Поривай та ін., митрополит Йосип Нелюбович-Тукальський, а також грек Астаматій, німець капітан Бідерман, – усі вони, згуртовані

гетьманом, стояли за державну самостійність України – у її широких етнографічних межах: “долгота от Путивля за Перемишль и Самбор; аж до Санока, широта же от Днестра до Двины и за Двину простерся” [20, с. 219–220].

Історичний роман В. Чемериса є найвагомішим за змістом, художньо-світоглядною функцією, жанрово-стильовою структурою у його творчості. Інтертекстуальність стала виразною ознакою роману В. Чемериса “Без права повернення”, це не окремих прийом чи сукупність прийомів, а складник художнього стилю письменника. Він зробив інтертекстуальність одним із способів інтерпретації історії, поетизації настроїв та еволюції характеру головного героя, основою побудови художнього світу. В. Чемерис поновив природу художнього конфлікту, структуру історичного роману, засоби характерології та вираження авторської позиції в прозовому творі. Історичний роман “Без права повернення” може стати об’єктом дослідження і в інших літературознавчих аспектах: націоцентричному, психоаналітичному, культурологічному тощо. Ці напрями дослідження мають бути реалізовані в перспективі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернадська Н. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція: Монографія / Н. Бернадська. – К.: Академвидав, 2004. – 368 с.
2. Білокінь С. Інтертекстуальний простір роману В. Домонтовича “Доктор Серафікус” / С. Білокінь // Актуальні проблеми української літератури і фольклору [відп. ред. В. Просалова]. – Донецьк: Норд-Прес, 2010. – Вип. 15. – С. 113–117.
3. Білоус П. Теорія літератури: навч. посіб. / П. Білоус. – К.: Академвидав, 2013. – 328 с.
4. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб’єктивності до вершин духовності: монографія / М. Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с.
5. Габрієлян О. Філософія історії: підручн. / О. Габрієлян, І. Кальной, О. Цветков. – К.: Академвидав, 2010. – 216 с.
6. Галич О. Теорія літератури / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв; за наук. ред. О. Галича. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
7. Гловінський М. Інтертекстуальність / М. Гловінський // Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. / упоряд. Б. Бакули; за заг. ред. В. Моренця; пер. С. Яковенка – К.: ВД “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С. 284–309.
8. Гнатюк М. 100 великих українців / М. Гнатюк, Л. Громовенко и др. – М.: Вече, К.: Орфей, 2001. – 584 с.
9. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / У. Еко. – Львів: Літопис, 2004. – 384 с.
10. Історія українознавства: навч. посіб. / П. Кононенко, Л. Токар, О. Бажан та ін.; за ред. П. Кононенка. – К.: Академвидав, 2011. – 512 с.
11. Ковалів Ю. Абетка дисертанта: Методологічні принципи написання дисертації: посібник / Юрій Ковалів. – К.: Твім інтер, 2009. – 460 с.
12. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець ХІХ – поч. ХХІ ст.: підручник: у 10 т. / Юрій Ковалів. – К.: ВЦ “Академія”. – Т. 2: У пошуках іманентного сенсу. – 2013. – 624 с.
13. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром’яка, Ю.І Коваліва, В.М. Теремка. – К.: Академія, 2007. – 752 с.
14. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / [Упоряд. А. Волков]. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
15. Марко В. Аналіз художнього твору: навч. посіб. / В. Марко – К.: Академвидав, 2013. – 280 с.
16. Савчин М. Духовна парадигма психології: монографія / М. Савчин. – К.: Академвидав, 2013. – 252 с.
17. Саприкіна А. Інтертекстуальність та інтермедіальність: кореляція понять / А. Саприкіна // Актуальні проблеми української літератури і фольклору / [відп. ред. В. Просалова]. – Донецьк: Норд-Прес, 2010. – Вип. 15. – С. 94–99.
18. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2010. – 844 с.
19. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.
20. Чемерис В. Генерали імперії: Іст. романи / Валентин Чемерис. – Х.: Фоліо, 2008. – 380 с.